

Niniejsza pozycja poświęcona jest rzadko poruszanemu obszarowi chronologicznemu.

Książka jest zbiorem artykułów przygotowanych przez 12 autorów w większości z Wielkiej Brytanii. Praca formalnie podzielona na dwie części, faktycznie składa się z trzech. Część A poświęcona jest przedstawieniu relacji między prawem a industrializacją. Analizie poddano prawo umów, prawo rodzinne i prawo ubogich. Część B poświęcona jest historii zawodów prawniczych w omawianym okresie, przede wszystkim sądownictwu w industrialnym społeczeństwie dziewiętnastowiecznym.

Wyróżniona przeze mnie część trzecia to wprowadzenie zatytułowane *W kierunku nowej historii prawa i społeczeństwa w Anglii 1750-1914*, pióra dwóch redaktorów książki. Wprowadzenie to jest doskonałym przeglądem literatury anglosaskiej i kierunków w historiografii omawianego okresu. W całości pracy, ale w szczególności we wprowadzeniu, czuje się nowego „ducha” podejścia do historii prawa i w ogóle prawa związanego z Critical Legal Studies Movement, którego David Sugerman jest jednym z czołowych przedstawicieli w dziedzinie historii prawa.

W bardzo rozbudowanej warstwie krytycznej autorzy celnie wskazują ograniczenia ewolucyjnej i funkcjonalnej historiografii. Jednocześnie trochę słabiej przedstawiają pozytywny program badania społecznej roli prawa. Prawo nie jest dla nich tylko instytucją, nadbudową czy regulatorem życia ekonomicznego lub społecznego, ale jest immanentnym elementem życia społecznego. Autorzy wskazują na konieczność przełamania pozytywistycznego podejścia do historii z tradycyjnym podziałem na fakty i interpretacje. Interpretacja jest według nich nieoddzielna od ustalenia faktów.

Książka jest niewątpliwie interesującym przykładem nowego krytycznego myślenia w historii prawa i stanowi — być może — załączek nowego sposobu uprawiania społecznej historii prawa.

ADAM CZARNOTA (Toruń)

Pierangelo Schiera, *Il laboratorio borghese. Scienza e politica nella Germania dell'Ottocento*, Bologna 1987, ss. 426 (= *Annali dell'Istituto storico italo-germanico*, Monographia 5).

Historiografia włoska, w tym i historiografia z zakresu historii prawa, poświęca wiele uwagi problemom europejskim i dlatego zasługuje na pilną uwagę. Czołowym ośrodkiem badań niemcoznawczych, poza krajami niemieckimi, jest niewątpliwie mieszczący się w Trydencie Instytut Historyczny Niemiecko-Włoski, w którym od lat poważną rolę odgrywa historyk prawa P. Schiera, autor klasycznej już dziś rozprawy o dziejach niemieckiego kameralizmu (*Cameralismo e assolutismo tedesco*, Milano 1969). Ostatnio w publikacjach Instytutu ukazało się wiele ciekawych prac, które należałoby przynajmniej zasygnalizować polskiemu czytelnikowi. takie np. jak: *Crisi istituzionale e teoria dello Stato in Germania dopo la Prima guerra mondiale, a cura di Gustavo Gozzi e Pierangelo Schiera*, Bologna 1987. Monografia P. Schiery poświęcona jest niektórym problemom roli politycznej nauki i polityki naukowej w niemieckim wieku XIX (1815-1914). W pewnej mierze jest to jakby kontynuacja rozważań autora nad rolą kameralizmu w absolutnych Niemczech XVII/XVIII w. Dla pierwszej połowy XIX w. jest to głównie problem stosunku

do takich fundamentalnych problemów epoki jak problem konstytucji i kwestii związanych ze zjednoczeniem i unifikacją krajów niemieckich, co określa sytuację także i po 1871 r. W krótkiej notatce nie sposób oddać bogatą treść dzieła, które rozpoczynają rozważania o problemach społeczeństwa i nauki w dobie *Vormärz* i walki o konstytucję, a kontynuuje część poświęcona nade wszystko problemowi liberalizmu w nauce w latach 1848-1866. Chodzi zwłaszcza o dużą i specyficzną dla Niemiec rolę takich teoretyków państwa i prawa, jak L. von Stein, reprezentant kierunku, który autor określił jako realizm liberalny. Epoka zjednoczenia i jej konsekwencje to rozdział III. Następne ujęły różne aspekty epoki bismarckowsko-wilhelmińskiej z apogeum nauki niemieckiej w dobie imperializmu przed 1914 r. Szerokie granice rozważań autora powodują, iż poszczególne rozdziały stanowią raczej syntetyczne szkice problematyki niż ich szczegółowe analizy. Nie jest jednak zarzutem stwierdzenie, iż z setek publikacji niemieckich wydobył on pewne rysy epoki, które uznał za najistotniejsze. Najciekawszy jest niewątpliwie rozdział ostatni: *La crisi guglielmiana: la scienza da fattore costituzionale a funzione sociale*. Bogata bibliografia dokumentuje dodatkowo, iż mamy do czynienia z dziełem, które jest owocem dojrzałej erudycji, a jeżeli otrzymaliśmy w niektórych partiach jedynie pewien zarys problematyki, to rozważania te otwierają drogę tak do dyskusji, jak i poszukiwań szczegółowych. Rola polityczna nauki, rola polityki naukowej państwa, aspekty socjologiczne i ideologiczne rozwoju nauk, które bezpośrednio nawiązywały do potrzeb państwa (nauki prawne, administracyjne, nauki społeczne z ekonomią na czele) — to zasadniczy temat monografii, która zasługuje na baczną uwagę.

STANISŁAW SALMONOWICZ (Toruń)

William Thomas, Mill, Oxford University Press 1985, ss. 134.

Książka ta ukazała się w ramach bardzo dobrej serii redagowanej przez Keith Thomas a wydawanej przez Oxford University Press pt. „Past Masters”. Autor książki jest historykiem, pracującym w Uniwersytecie Oxfordzkim, znanym już z dobrej pracy *The Philosophic Radicalism. Nine Studies in Theory and Practice 1812-1841*, poświęconej analizie ruchu benthamistów i myśli politycznej najwybitniejszych przedstawicieli tego kręgu reformatorów.

Wydawać by się mogło, że do badań nad Johnem Stuartem Millem i jego filozofią nie można nic nowego dodać, a jednak — jak sądzę — udało się to autorowi prezentowanej pracy. Jest to tym bardziej cenne, że sama książka jest niewielka i napisana bardzo przystępnym językiem, nawet przy omawianiu zawiłych problemów filozoficznych.

To co odróżnia książkę W. Thomasa od innych prac o J. S. Millu i stanowi cenny wkład do dyskusji dotyczącej interpretacji spuścizny wielkiego utilitarysty, jest poważne potraktowanie tego, co sam Mill powiedział o sobie w *Autobiografii*, a w szczególności docenienie wpływu wychowawczego ojca Jamesa Milla. Właśnie poprzez wskazania *Autobiografii* oraz wpływ ojca przedstawił William Thomas biografię J. S. Milla oraz jego koncepcje polityczne.

Praca składa się z pięciu rozdziałów w tym dwa pierwsze *Rozwój i eklektyzm* oraz *Kryzys psychiczny i wpływy* dotyczą biografii intelektualnej, pozostałe zaś rozdziały poświęcone są prezentacji filozofii nauk społecznych, ekonomii politycznej oraz doktrynie liberalnej w wydaniu J. S. Milla.